

1 5 0 A késső Maradék fogja is hálálni,
Mert meg elégedést fog ebbe találni.
Az emlékezetnek örökös könyvébe
Be írja neveket Clío: s' őrvénnyébe
Feledékenységnek el nem temettetnek
Sótt arany betűkkel Marványra [!] metzetnek.
1 5 5 Mond [= Mondd]: úgy nézem azon tudós, s' bölts tagokat
Mint Magyar Egünkön fénylő Csillagokat,
És hogy én nem tudom honnat érdemlettem
Hogy első darabját munkáinak vettem;
Záloga ez a nagy Magyar Szívűségnek
1 6 0 Bizonyos jele is, szint' illy lelkűségnek.
Felette köszönöm e tett kegyességet
Részemről ajánlok én is olly készséget,
Hogy míg élek; Magyar hiv baráttyok leszek,
Szolgáljak is; melyre Úgy segéllyét teszek.

Szakoltzán November
havának első Napján
1797dik esztendőben

Gróf Gvadányi József
magyar lovas Generális

Befejezésül csak annyit jegyzünk meg, hogy Gvadányi íróháza, Fekete János gróf szintén levelezésben volt az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasággal: Jancsó szerint több mint félszáz darabra rúg az Aranka–Fekete levelezés,^{1 3} s egy részük verses költői levél. Ezek bemutatására más alkalommal kerítünk sort.

Budai Balogh Sándor

SZABÓ DEZSŐ LUDAS MÁTYÁS-FÜZETEI (1934–1942)

(Emlékezések, naplók, levelek)

Koporsóban kedvre kapok:
Uccu megint feltámadok!
Szalonnával, jó hagymával,
Kibabrálok a halállal . . .

Szabó Dezső

Ez a mottóban említett *feltámadás* Szabó Dezső életében megszokott volt. Hihetetlen dinamizmusa, életszeretete és elhivatásának biztos tudata: új és új harcra, soha nem lankadó erő kifejtésre ösztönözte.

Tehetsége, európai műveltsége és *mérhetetlen hiúsága* lehetetlenné tette számára – tartósan – a megvertség állapotát.

Elképzelhető, hogy 1933. május 17-én milyen gondolatokkal ballagott ki a Kúria épületéből. Ugyanis ezen a napon vesztette el végérvényesen azt a perét, amelyet a Genius Könyvkiadó Rt. ellen indított, régen eladott kiadói és szerzői jogainak visszaszerzése miatt.¹ Haragudott mindenre és mindenkire: elsősorban az akkori kormányzatra, amelyre később, Debrecenben, nem ok nélkül mondta: „Magyarországot egy gengszterbanda tartja a kezében.” (Erre az előadásra még visszatérek.)

A harmincas évek elején könyvei sem igen jelentek meg. A Bartha Miklós Társaság ugyan kiadja 1931-ben a *Megered az eső* című regénytöredékét, de ennek a jogdíját már 1928-ban felvette. A *Káldor*

^{1 3} L.: JANCÓSÓ Elemér, *i. m.* 402.

¹ L. ItK 1980. 510–512.

könyvkiadó 1932-ben vállalkozik a *Karácsony Kolozsvárt* „egyszerű kis koldustörténet” megjelentetésére, de a mindössze 174 oldalnyi kötet jogdíja minimális lehetett. Egy kis füzet is napvilágot látott 1932-ben Szabó Dezsőtől, a ma már *klasszikusnak számító* szatíra, a *Feltámadás Makucskán*. Abban az időben ilyen 20 filléres kiadványért *100–150 pengő* honorárium járt. Miből élt hát, ebben az időszakban, Szabó Dezső?

1933–1934-ben – kevesen tudják – a Magyar Úriasszonyok Lapjának volt a munkatársa. Ide szállított tárcákat, novellákat és életrajzi adalékokat. A megjelent művek nagy része másodközlés volt, de találni a folyóirat hasábjain *eredeti* Szabó Dezső novellákat és tárcákat is. Az itt közölt – összesen tizenhét – írás éppen hogy életben tarthatta . . . Meg kell jegyezni, hogy akkor e lapba írni egyáltalán nem volt szégyen, hiszen Karinthy, Mórá és más neves író ugyancsak sűrűn publikált itt. Szabó Dezsőt – feltehetően – Papp Jenő, a folyóirat főmunkatársa patronálhatta. Ő volt ugyanis a szerkesztőségéből a legnagyobb tisztelője.

Életkörülményeiről pontosan tudósít a *Karácsony Kolozsvárt* regényének főalakja, *Szűcs Barnabás*, akit – szokása szerint – Szabó Dezső saját magáról mintázott meg. A regény első fejezetének címe: *Halál a Csalán utcában*. És, valóban: Szabó Dezső 1931 áprilisától – 1932 februárjáig itt a Csatárkadűlőben, a Csalán utca 29-ben lakott és nyomorgott. Ő maga erről az időszakáról ezt vallotta:

„Sajátságosan keletkezett ez a regényem, tavaly ilyenkor irtó nehézségek jártak felettem, keserves, súlyos idők. A Guggerhegy alján laktam egy nyomorúságos odúban, ahol a padlóba búzát, rozsot lehetett volna vetni, úgy feltört a deszkák között a föld . . .”²

1934-re sem javult Szabó Dezső anyagi helyzete, de akkor már az I. ker. Törösvár utca 24. szám alatti házban lakik. És akkor történt a váratlan fordulat. Valószínű, hogy álmában sem gondolta, hogy ezen a nyáron folyóiratot alapít. De hallgassuk meg Samu Jánost, aki az ügyben a leghitelesebb tanú. (1981-ben Kács községben lakik.)

„Szabó Dezsővel a Lónyai utcai református gimnáziumban ismerkedtem meg, 1920. december 12-én. A Bethlen Gábor cserkészcsapat alakuló ünnepélye volt. Hatodikos gimnazista voltam és Barthos Kálmán tanár úr mutatott be Szabó Dezsőnek, aki az ünnepi beszédét tartotta. Én az általam írt cserkészfogadalmat olvastam fel. Szabó Dezső megjegyezte: »határozottan ügyes volt amit írt« – és meghívott a következő vasárnapra Szirtes utcai lakásába. Megdőböntő felirat fogadott az ajtajára akasztva:

»Oh vendég, ki e ház küszöbén át lépni igyekszel,
Tudd: terhemre leszel, menj a fenébe te hát.«

Azért bekopogtam. Ettől kezdve időnként elmentem hozzá: többször voltam vele kirándulni, vacsorázni, kávéházban. Nem volt töretlen és állandó a kapcsolatunk.

1934 nyarán is meglátogattam. A Törösvár utcai lakása konyhájában beszélgettünk. Panaszkodott, hogy nem tudja lakbérét sem kifizetni.

Mit mondhattam neki? Huszonkilenc éves fejvel, kis fizetésemmel hogyan tudtam volna rajta segíteni? De, nagy tisztelője voltam és talán ez adta az ötletet:

– Mester, nekem sincs pénzem, de van hitelem. Kiadunk havonta egy-egy Szabó Dezső-füzetet. A bevételből a hitelt kifizetem és a tiszta hasznon osztozunk . . .!

Én a tiszta haszon 15%-át kértem, de Szabó Dezső nagylelkű volt: az első szám után 40%-ot, a többi után 25%-ot ajánlott fel. Sok humor volt ebben a megbeszélésben, megállapodásban, hiszen akkor egy vasunk sem akadt az áldomásra.

Másnap ismét elmentem hozzá. Azzal fogadott:

– Jó, hogy nincs pisztolyom. Éjjel föbe lőttem volna magamat. Csak azt hajtogattam magamban: nem fog menni! El vagy ítélve és magaddal rántod ezt a fiatalembert is!

De azután mégis nekivágtunk. Felhajtottam a szükséges pénzt. Első és egyetlen hosszúlejratú hitelezőm az egyik nagynéném volt, aki taka:éketbétjéből adott kölcsönt, amit négy év múlva fizettem vissza, addig kamatokat szúrta le asztalára. További hitelezőim voltak még: két tanár, a szabómeszterem, egy déligyümölcskereskedő, egy kereskedelmi kamarai tisztviselő, egy pilóta és végül két uzorás. Ezek közül egyik sem szerette Szabó Dezsőt, egyik tanárt kivéve. Ezek a hitelezők a kisebb-nagyobb kölcsönöket legfeljebb három hónapra adták . . .”

² *Resurrexit*. MHírlap 1932. ápr. 24.

Most kicsit félbeszakítom Samu János barátom emlékezését. Meg kell magyaráznom, hogy Szabó Dezső miért vállalta ezt az új orgánomot: a Füzeteket. Vissza kell mennünk az időben tizenegy évet. 1923. Akkor szerkeszti az *Aurórá*t és folytatását, az *Élet és Irodalom* című folyóiratot. Összesen tíz szám után a vállalkozása elbukik. 1923. október 18-án írja:

„Circumdederunt me genitus mortis . . . Magyarul: a toll kiesik kezemből, az *Élet és Irodalom* meghal . . . Most már megint haraphattok, szúrhattok, döfhetek, agyonhallgathattok, ahogy tetszik: nincs már fegyverem, nem védhetem magamat . . .”³

Hat év után új vállalkozásba kezd: 1929 szeptemberében megindítja a *Kritikai Füzeteket*. Két szám megjelenése után ez is megszűnik. Az első számban látott napvilágot *Filozopter az irodalomban* című, Babits Mihályt támadó tanulmánya.

Az újabb bukás után, elkeseredésében és tehetetlenségében, Szabó Dezső bejelenti, hogy *Gheorghe Mille* néven román író lesz. (A Mille nevet édesanyjától vette kölcsön.) Ebből nem lesz semmi, de *Lázár Miklós* lapjában végre, 1930-ban, ismét cikksorozat írásába kezd. Három cikk után abbahagyja a sorozatot.

Közben a világban, a politikai életben, rengeteg és lényegbe vágó változások történtek. 1933 elején Németországban Hitler birodalmi kancellár lesz és alig másfél év múlva – Hindenburg halála után – kezébe kerül az elnöki hatalom is. Közben: az osztrák kancellárt, Dollfuszt, a nácik meggyilkolták.

Nálunk Gömbös Gyula a miniszterelnök és Kánya Kálmán a külügyminiszter. Egyre szorosabbak a szálak a hitleri birodalomhoz.

Bajcsy-Zsilinszky Endre a Dollfuss-gyilkosság után hatalmas vezércikket ír lapjában, a Szabadságban: *El Berlinton, de gyorsan!* (1934. július 29.) Majd ugyanez a lap két hét múlva fejlécén közli: *A nácik vezérhelyettese huszonnégy óra alatt rendet akar teremteni Magyarországon.* A második oldalon olvasható Balla Antal cikke: *Hitler diktatúrája* címmel.

Elképzelhető, hogy ilyen bel- és külpolitikai helyzetben Szabó Dezső mit érezhetett: nincs lap, nincs fórum, ahol véleményét elmondhatná. Őrült az új folyóiratnak, a közlés lehetőségének, amelyről Samu János beszélt. Ugyanakkor tartott tőle, hogy ismét nem sikerül, hiszen a dekonjunktúra, a nyomorúságos gazdasági helyzet cseppet sem volt kecsgetető . . . De mi történt ezután? Samu János folytatja emlékezését:

„1934. augusztus 29-én jelent meg az első füzet: *A kötél legendája*. Az 1932-ben már megírt *modern legendához* előző nap írt Szabó Dezső előszót. A hallgatás éveiből hosszabb időre telt a kéziratokból . . . Eleinte ezekből válogatott Szabó Dezső. Egyébként minden megjelenési dolgot ő döntött el – bár véleményemet mindig meghallgatta. Az első szám megjelenése után sörözni mentünk egy budai kerti vendéglőbe . . .

Az első három szám 5–5000 példányban került ki a nyomdából – ezekért 800 pengős számlákat fizettem ki. Szabó Dezső hiúsága nagy számú füzet eladásában reménykedett. A 4–5. szám – rábeszélésemre – 3000, a további 6–10. szám pedig 2000 példányban került az utcára. Így sikerült a havi nyomdászámlát 400 pengőre csökkentenem. *A kötél legendája* 3-ik ezerére Szabó Dezső, üzleti fogásból, a *második kiadás* feliratot nyomatta.

Üzleti könyvet is vezettem, de Szabó Dezső csak egyszer nézte meg. Látszott, hogy nem érdekl. Végül is: az első számból, *A kötél legendájából* 1200 példány fogyott el, ami 700 pengő bevételt jelentett – a 800 pengős nyomdászámllával és 100 pengős egyéb kiadással szemben: plakát, hirdetés, fuvar, posta, borraivalók stb. Ha hozzávesszük Szabó Dezső előlegét, a 200 pengőt – ezt tíz hónapig mindig megkaptam – könnyű kiszámítani a ráfizetést. Az én feladatomból volt, hogy a mindenkor szükséges pénzt megszerezze, tárgyaljak nyomdákkal, kereskedőkkel, széthordjam a füzeteket: a vezérigazgatótól – a hordárig minden én voltam egy személyben. Igaz: volt egy segítségünk, *Porkoláb Márta* evangélikus hittantanárnő látta el a titkárnői teendőket Szabó Dezső mellett. A Mester abban az időben majd egész napját az Alagút utcai Philadelphia-kávéházban töltötte. Itt írta műveit, itt fogadta tisztelőit. Szabó Dezső a füzetek terjesztésébe nem szolt bele. Egyetlen kikötése volt: a Genius könyvesboltjában nem engedte árusítani a füzeteket. Az én időmben még nem volt előfizető. Vidéken a Centrál, az Ibusz és Földes úr terjesztette a füzeteket. Erdélyben az Erdélyi Fiatalok és a Polyglott segített az árusításban. A felvidéken egy magánember.⁴

³ *Búcsú*. ÉI 1923. 7–8. sz. »

⁴ Polyglott, több nyelvű kiadó.

Az adósság egyre nőtt. Édesapám írta alá a váltókat . . . Most is úgy látom, hogy az első négy szám őrjási nyomdászamlája tette tönkre a vállalkozást. Kétezer példánnyal talán elcsoszogtunk volna . . . 1934 novemberére már olyan rosszul álltunk anyagilag, hogy Szabó Dezső örömmel utazott Debrecenbe előadásokat tartani. Gondolta, hogy ez majd megmenti a füzeteket. Ott aztán, mivel nem volt bevétel, megtámadta a kormányt, az ügyészséget és Bajcsy-Zsilinszkyt – mire nagy botrány tört ki. Nekem egy lapot küldött a következő szöveggel:

» Duce! Giorno triste, città dolorosa. Ma io non lascio. Venerdì mezzogiorno sarò a Budapest. «

» Vezér! Szomorú nap, fájdalmas város. De nem hagyom. Pénteken délben Budapesten leszek. «

Amikor hazajött tudtam meg, hogy a ráfizetés havi 80 Ludas Mátyás-példány. Úgy volt, hogy én is elkísérem Debrecenbe, ezért amikor megérkezett, ezzel üdvözölt: »Jó, hogy nem jött el, gyalog érkezünk volna haza . . . « A debreceni törlesztést már decemberben elkezdtük. Azután, amikor a debreceni bíróság megidézte, egy tanáromtól kértem kölcsön 100 pengőt számára. Mikor Szabó Dezső átvette az összeget, azt mondta: »Most szeretném magamat seggbe rúgni . . . «

Az első évfolyam után – tíz számot adtam ki – tökéletes volt a bukás. 3600 pengő adósságom jött össze és nyakunkon maradt 12 000 füzet. Nem bírtam tovább, nem vállalhattam tovább a füzetek kiadását – visszaléptem. Szabó Dezsőt kitették lakásából, elvették bútorait, növényeit.

Az általam kiadott utolsó (10. sz.) füzetben így búcsúzott tőlem: »Lelkes kiadomat pályája más kötelességekhez szólítja . . . « Nekem dedikált füzetünkbe pedig ezt jegyezte be: »Samu János úrnak egy évi hősi és győzelmes harc után.« (Dedikációit nekem mindég franciául írta, így is diskuráltunk.)

1935 végén még megírtam és kiadtam *Szabó Dezső* című kismonográfiámat – azzal a szándékkal, hogy tovább erősítsem a füzeteket, amelyeket már nem én adtam ki. Azután Görögországban dolgoztam, mint országunk gazdasági képviselője. Az athéni fizetésemből sikerült letörleszteni adósságaimat. Amikor szabadságra hazajöttem, küldözgettem pénzeket Szabó Dezsőnek. Számításaim szerint 4000 pengőt áldoztam a füzetekre – de nem éreztem áldozatnak, hanem kötelességnek. Hiszen 1934-ben én proponáltam Szabó Dezsőnek, én indítottam el. Nekem a füzetek tartalmához csak annyi közöm volt, hogy mindig biztattam Szabó Dezsőt, hogy dicsérje meg azokat, akik erre érdemesek. Így történt azután a füzetekben Gulyás Pál és mások elismerése.

Ja, igaz . . . ! A 12 000 megmaradt füzetet azután Szabó Dezső nekem 500 pengőért átadta, mivel gondoltam, hogy el tudom majd adni. De ez nem sikerült és ezért én visszaadtam Szabó Dezsőnek, darabonként 20 fillérért. Amikor elküldtem pilóta barátomat elszámolni, Szabó Dezső közölte, hogy még mind megvan. Soha többé a pénzt nem kértem. Azért jó barátságban maradtunk. Téves az a nézet, vélemény, hogy mi összevesztünk. Még a német megszállás után is többször meglátogattam József körüti lakásán. Az iránta való tiszteletem, elismerésem soha nem szűnt meg.”

Samu János emlékezése után nézzük meg közelebbről a Szabó Dezső füzetet. A 12 × 20 cm nagyságú füzet világos-drapp színnel jelent meg, Szabó Dezső 5 × 6,5 cm-es arcképével a tetején. Alul: Budapest, 1934. *Ludas Mátyás Kiadása*. Terjedelme – a borítón kívül – általában 68 oldal.

Mit jelent az, hogy Ludas Mátyás kiadása? Van-e köze Fazekas Mihály Ludas Matyijához? Szabó Dezső már a második számban leszögezi, hogy

„A Ludas Mátyás név nem a háromszoros visszaütést jelenti. Horizontunkban, bármily végtelenül végtelen, senkisémet látszik, aki annyi legény volna, hogy holmi visszaütésekre ámbicionálna bennünket. Ludas Mátyás, mint a francia Figaro, a letörhetetlen életakarát, a mindig éber életosztón, a folytonos életderű szimbóluma.”

Az első füzetet az Ábrahám és Sugár nyomda készítette, míg a többit – egy kivétellel – a Bethánia nyomda.⁵

⁵Bp. VIII. Gyulai Pál u. 9. sz. Felelős: Horváth János

Az első szám (*A kötél legendája*) után öt elbeszélést jelentetett meg Szabó Dezső *Mosolygok* címmel. Nem véletlenül Shakespeare *Lear király*ából veszi a mottót a kötethez. (Majd minden füzetéhez mottót választott. Ezek a mottók kiválóan jellemzik az adott füzet tartalmát.) Előszavában érdekesen vizsgálja a *komikum* és *tragikum* lényegét; „A tragikum és komikum tehát lényegében ugyanaz: ugyanaz a ráismerés, megpillantása az emberélet örült mechanizmusának.”

Az első két füzet megjelenése után, már érdemes belenézni a korabeli folyóiratokba. Hogyan fogadták Szabó Dezső új vállalkozását?

Sós Endre: *Ludas Matyi feltámadása*. (Részlet)

„Kik és mik ennek a fenyegető Szabó Dezsőnek a Döbröggije? Legjobb lenne a kérdést úgy feltenni: kik és mik nem? . . . Döbrögi: a kurzus, amelyet valamikor Szabó Dezső is agyontámogatott. Döbrögi: Herczeg Ferenc, aki pedig az 1920-as évek elején Szabó Dezsőt nyilvánosan vezérének kiáltotta ki. Döbrögi: az egyetem, az igazságszolgáltatás, a turanizmus, az egyház, a nagybirtok, a zsidóság, a svábizmus . . . Döbrögi: szinte mindenki, aki él és minden ami van.”

„Tíz évvel a nagy, szinte példátlan sikerek után Szabó Dezső nem tud többé könyvkiadót kapni. Ha nem csapott volna fel Ludas Mátyásnak, nem juthatott volna egy kis nyilvánossághoz.”

„Szabó Dezső *A kötél legendája*-ban egyébként újból biznyságot tett arról, hogy, sajnos, nem várhatjuk tőle az új magyar regényt. De biznyságot tett arról is, hogy a mai Európa egyik legragyogóbb pamfletistája. Van olyan nagy – ha más zsánerű is –, mint Emanuel Berl, Léon Daudet, vagy Fackel-Krauss.

Aki megírta tíz év előtt az *Elsodort falut*, nagy író. Aki megírta tíz év után *A kötél legendáját*, az is nagy író. Ám ez a nagy író a regényeiben is akkor igazán nagy, amikor pamfletet ír. Ami pedig szellem-történeti helyeti: egy lezárult korszak végére való és nem egy új korszak elejére”.⁶

Kállay Miklós: a *Körutazás Könyvországnak* című rovatból.

„Hosszú hallgatás után ismét írni kezd Szabó Dezső. Havonta megjelenő kis kötetekben adja ki legújabb műveit *Szabó Dezső-füzetek* címen. Most jelent meg a második füzet a címe *Mosolygok* és rövidebb-hosszabb elbeszéléseket tartalmaz. Ne gondolja azonban senki, hogy a megszokott novellákról van szó. Szabó Dezső ezúttal is egyéni utakon jár. Amit elbeszélés címen kiad, az rendesen példázat, moralitás, erkölcsi mese, ha legtöbbször éppen nem erkölcsös tartalommal. Szabó Dezső még mosolygásában is kegyetlen, marcangoló kedvű lélek. Kegyetlen szatírával tesz valomást arról a pesszimita meggyőződéséről, hogy ezen a földön a legmagasztosabb elhatározásoknak is szennybe, sárba kell fulladniuk az emberi hitványságok miatt. Vannak azért meglátott pillanatai is. Olykor valami szubtilis finomságú gyöngédség hálózza be szava mentén a szíveket, de tüstént az egész hangulatot összetiporja mosdatlan szájú, brutális cinizmusával. Röhögő szatír, aki olykor az angyaloknak is próbál egyet tilinkóznia.”⁷

Féja Géza: *Mosolygok*. (Részlet)

„Szabó Dezső havonta egy-egy kis könyvet ajándékoz a magyar irodalomnak. A másodikban legújabb novelláit adja . . . *A kötél legendája* igen érdekes fordulópont Szabó Dezső írói fejlődésében, mert az emberbe vetett nagy hit bontakozik ki benne. Ez a könyv azonban tagadja az embert, kicsinynek, torznak, betegnek találja a kozmosz színe előtt.”

„Szabó Dezsőben minden dolog, s ezt annyiszor hangoztatta is, a tagadásával együtt él.”

„Beteg kis pörsenés az ember a Kozmosz tökéletességéhez, nagyszerűségéhez képest – ezt tanítja e könyv minden sora.”

„Az előszóban elmondja véleményét a tragédiáról s a komédiáról is. Régóta izgatja ez a kérdés is, már a *Napló és elbeszélésekben* is írt róla. De most már nyugodtan megoldja. Amint minden szavában valami kikezdetetlen nyugalom honol.”⁸

Ilyesmik jelentek meg a folyóiratokban, vagy hallgattak. [Főleg hallgattak a Szabó Dezső-füzetekről.] De, nézzük tovább az első évfolyamot. Teljesen új és érdekes tanulmányt olvashatunk a harmadik számban: *A magyar irodalom sajátos arca* címmel. Ez az *első* olyan írás, amelyet kifejezetten a füzeteknek írt. A keltezés: *Farkasrét*, 1934. október 16.

⁶ Lit 1934. szept. 15.

⁷ Képes Krónika 1934. 48. sz. 25.

⁸ Mírás 1935. jan. 58–60.

Ugyanebben a számban található két tanulmány, már a Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjában, az *Elő-
őrs*-ben, hat évvel előbb megjelent. A borító belső oldalán olvasható:

„HÁLÁSAN KÖSZÖNJÜK a közönségnek azt a páratlan érdeklődést, mellyel vállalkozásunk két első füzetét fogadta. Fájdalom: a levelekre nem tudunk válaszolni: idő és *költség* nem futja. Külön köszönet azoknak, akik valósággal apostolai lettek füzeiteink terjesztésének.”

A 4–5. szám összevontan jelent meg: 1934 decemberi és 1935 januári dátummal. Ez már egy „vér-
bő”, politikai Szabó Dezsőt mutatott be: egy vadonatúj és egy régebbi – már közölt – politikai tanul-
mánnyal. Ugyanitt ismét olvashatjuk a *Feltámadás Makucskán* című kiváló szatírát. A választott mottó
itt is sokat mond:

Vivos voco,
Mortuos plango,
Fulgura frango.

Ez a régi harangfelirat, Jékely Zoltán fordításában, magyarul így hangzik:

Hívom az élőket,
Siratom a holtakat,
Megtöröm a villámokat.

Debreceni tanulságok címmel beszámol Szabó Dezső – némileg – a folyó perről, és találkozásairól: Oláh Gáborral, Gulyás Pállal, Juhász Gézával és a kollégium tanáraival beszélgetett. A három előadásá-
ról a legszebben ír.

A 6. füzet először hozza Szabó Dezső önéletrajzát: *Életeim, születéseim, halálaim, feltámadásaim* a teljes címe. (Önéletrajzát Szabó Dezső folyamatosan írja; nemcsak a füzetek megszűnéséig, hanem egészen haláláig.)

Nem lehet céloim a nyolc évfolyam tartalmának bemutatása, hiszen a nyolc évig tartó Ludas Mátás-füzetekben 262 mű és 109 jegyzet jelent meg az összesen 5514 oldalon. Ebből a hatalmas és kizárólag Szabó Dezső által írt anyagból főleg azokat emelem ki, amelyek a *füzetek történetére*, vagy – a történelmi időpontra figyelve – *Szabó Dezső akkori publikációjára* jellemző.

Ilyen például a 9. számban (1935. május hava) megjelent: *Magyarország helye Európában: Kelet-
európa*.

Sokan nem tudják, hogy 1935 elején volt a népszavazás a Saar-vidéken. Több mint 90%-os volt Hitlerék sikere. Márciusban már Németország bejelentette, hogy „önvédelmi légi-flottát szervez”. Göring porosz miniszterelnök Budapestre érkezett. A náci-Németország revansra készült – és „életter” után nézett. A gondolkodók számára ez a törekvés egyértelmű volt.

Mit írt akkor Szabó Dezső, az említett tanulmányában?

„Egy jól irányított meddő és kártékony irredenta zajgással arra a hitre nyomorították szerencsét-
len, vak látású középosztályunk öntudatát: hogy nekünk egyetlen lehető mentésünk Németország s
hogy minden érdekünk az, hogy sorsunk minél több szállal köttessék a német étvágy szekeréhez.”

Bizony – *akkor* – ezt kevesen mondták ki – ilyen nyíltan – hazánkban. A tizedik füzet végén: *Évzáró* címen búcsúzik Szabó Dezső:

„Az első állomásnál örömmel és meglelégedéssel nézhetünk vissza a megtett útra. Vállalatunkhoz senki egyetlen fillért nem adott s minden ilyen pletyka hazugság. Teljesen függetlenül: tőke, reklám és terjesztői szervezetség nélkül: tisztán gondolati és morális erejünkkel futották meg pályájukat e Füze-
tek és lettek a magyar öntudat ható elemeivé . . .”

A tényeket *megszépitő* mondatok. Hiszen Samu János elmondta a valóságos történetet: 3600 pengő adósság, 12 000 megmaradt füzet. Samu János kénytelen volt a további kiadástól visszalépni, Szabó Dezsőt kitétték Töröcsvár utcai lakásából, elvették bútorait, növényeit . . . Miben reménykedett? 1935. június 1-én a XI. kerületi Lágymányosi út 20. számú házba költözik – és a Philadelphia kávéház-
ban rója az oldalakat. Miért és hova?

Szabó Dezső elmúlt már ötvenhat éves és a Philadelphia idős pincére kölcsöneiből él. Akkor – 1935. szeptember 15-én – írja leghosszabb és legszebb versét: *A Philadelphia ablakában* címmel. Néhány sor ebből:

Mint gyermek, aki esténként, ha jönnek
 Az Árnyék furcsa kőművesei
 S ha jön a Titok és a Félelem,
 Kis zsámolykát húz anyja térdihez
 S mint két könyörgő, meleg kis tenyért,
 Két nagy szemét elébe tartja s kér:
 – Mesélj, Anyám! –
 Úgy húzom én ide
 Vert életemet minden délután,
 Hű menedékem, bús Szentilonám.
 A nagy ablakhoz táva két szemem,
 Örök gyermek, könyörgőn szepegem:
 – Mesélj, Világ! –

Valóságos *ars poeticája* ez a 199 soros vers. Az utolsó öt sora:

Ülök tovább elrendelt ablakomnál:
 Nézem, nézem a keleti eget,
 S várom, hogy mint új titok betűi,
 Mint forró csók, ígérő üzenet:
 Feltűnjenek az örök csillagok.

Szabó Dezső – e vers tanúsága szerint – a *keleti* eget nézte, hogy „feltűnjenek az örök csillagok”. Jól tudjuk, hogy az ország vezetői akkoriban a nyugati eget kémlelték: hogyan lehetne jobban összehozni a náci-Németországgal? Szabó Dezső Ludas-füzeteivel hivatalosan nem lehetett foglalkozni.

Mégis – egy hónapos késéssel – 1935 októberében megjelent az új évfolyam első száma, sorrendben immár a tizenegyedik. Benne olvasható *A Philadelphia ablakában* című vers is.

Ilyen totális csőd után, mégis hogyan sikerült a füzetek folytatása? Kiadónak: „Horváth M. Baranya” van bejegyezve. Szabó Dezső hagyatékából egy eligazító levél maradt reánk. Teljes egészében közlöm, jó fényt vet az akkori Ludas-füzetek ügyére.

Kedves Mester,

Kémes. 1935. okt. 7-én.

ugye nem haragszik meg, hogy ilyen „kegyes” levélpapírra írok. De most nincs más a kezemenél, a Block papír még nem jött meg Hollandiából. E papírt még N.Váradról kaptam annak idején, amikor ott szolgáltam.

Kedves Mester, elsősorban is hadd mondjak köszönetet a legújabb számért. Jót mondott kedves Mester: a füzet füzet a talpán! Valóban az! A pécsi papi gyűlés résztvevőinek felolvastam – mondhatom *leírhatatlan* hatást keltett. Az ünnepi társaságnak (ahol a pesti jó nevű papjaink is ott voltak) az ebédnél Nyáry Pál esperes úr *hangosan*, tehát az összes jelenlevők számára elmondotta az Ánizs Péter történetét, azaz a kötél legendáját. És elragadtatva a csodálatos szépségétől azt mondta, hogy *így* még az egyetemes bűnösség gondolatát nem fejezte ki. És a „Kell a kereszt” című elbeszélését is ki kellene nyomtatni és mint *vallásos* traktátust kellene terjeszteni. Az egyik pesti pap azt mondta, hogy a Füzetek olyan értékesek, hogy sohasem mulasztaná el megvenni és elolvasni, mert megtermékenyülést jelent minden száma.

Ez a beszélgetés azért is jó volt, mert megtudtam, hogy kik azok még, akik nem ismerik a kedves Mestert. – Ime a felvilágosítás eredménye. Az esperes úr pár hónappal ezelőtt még különösen nyilatkozott s akkor a kezébe nyomtam a „kötél legendáját” s íme most már ő propagálja. A pécsi konferenciáról hazatérve a vasútban is szó volt kedves Mesterről s az egyik Jugoszláviából kiülőözött lelkész azt mondja, hogy számukra a kedves Mester művei valóságos *táplálék* voltak a magyar faj szeretetéért.

Egyszóval *nagyon sokan* vannak, akik a kedves Mester szíve verésére figyelnek s a szerint tekintik az életet és érzik feladataikat. Csak nem volt, aki csomóba fűzze a lelkeket. Most arra törekszem. – A füzeteknek egy *1 pengős* tábor szervezni, hogy a *tiszta* jövedelem a kedves Mesteré legyen. De még

vannak *nagyobb* dolgok is kilátásban. Egyelőre nem akarok az események elé vágni. Csak annyit mondhatok, hogy *igen* komoly helyeken érzik a *hála*-kötelességét a kedves Mesterrel szemben. A jó Isten segédelmével ezt igyekszem egy *biztos* mederbe terelni, hogy anyagi gondjai kedves Mesternek ne legyenek. Mert *hinni* kell abban is hogy eljön ez az idő is!!! Én hiszek benne. Eddig a Krisztusban való hitem nem hagyott cserben!!! Személyesen többet, mert D V.-14-18 között újra Pesten vagyok. Mivel Debrecenben kell tartanom előadást. Majd ott is szóba fog kerülni a Füzetek-ügye.

Most pedig kedves Mester – mondja el pár szóval, hogy mi lett a minisztérium segélyével és a lakással. Nagyon várom a sorait erről. Megismerkedett-e az én kedves Sebestyén Bandi barátommal? Írjon mindenről kedves Mester, mert minden mozzanataiban – viharos életének ott ver a szívem.

Az új füzeteket nagyon szépen kérem – kellő időre készítse el kedves Mester – mert *zavartalanul* megjelenhet ami a nyomdaköltséget illeti.

A Bethánia-nyomdától kértem 200 drbt, hogy e héten innen expedialjam.

Itt küldök a kedves Mesternek egy francia beszámolót a *genfi* nagy Hause Party-ról, érdemes a világ eseményeivel lépést tartani. Az bizonyos, hogy az egyházi kereszténység (legtöbbször Krisztus-nélküliség) – mely *nincs* hatása a modern életre és a politikára, míg ott, érdekes jelenségek vannak. Csak figyelmesen tessék elolvasni. – Kedves választát várva szeretettel üdvözi kedves Mester kész híve:

Horváth Laci

Ez a levél több kérdésre is választ ad: a 11. és 12. Ludas-füzetek mecénásai a Baranya megyei reformátusok voltak, a minisztériumi segély és lakás megvalósult, mert Szabó Dezső a lágymányosi albérletből 1935. október 26-án – az I. kerületi Városmajor utca 19/b I. 8. számú lakásba költözött, mint *főbérlet*.

A levél írója, a füzetek lelkes terjesztője, Horváth László református lelkész volt, aki – Samu János közlése szerint – ideggyógyintézetben halt meg.

A két „baranyai kiadású” füzetnél – melyek ugyancsak nem bizonyultak jövedelmezőknek – elszállt Szabó Dezső szemérmes optimizmusa. *Ludas Mátyás kérése a magyar közönséghez* címmel, többek között, ezeket írta:

„A múlt év folyamán a *Ludas Mátyás* neve alatt megindult vállalkozásnak tíz füzete jelent meg. A beljük fektetett munka értékének nagy részét nem kaptam meg. Vesztesség, mely sohasem fog megtérülni. Ennek következménye volt, hogy minden bútortomat s dédelgetett növényeimet oda kellett áldoznom . . . Ezt és a múlt számot egy áldozatos lelkű magyar ember agitációja révén adtam ki. De az ő lehetőségeinek is határai vannak . . . Járuljon mindenki a maga tehetsége szerint ahoz, hogy e Füzetek legalább egyévi megjelenését biztosítsuk . . . Igen sok vidéki olvasóm egyévi kártyapénzével egy-két évre meg tudná oldani a Füzetek problémáját. Minden hozzájárulást címemre kérek: I. Alagut-ucca 3., Philadelphia kávéház.”

Ugyanebben a 12. számú füzetben Szabó Dezső hozsannás cikket ír az olasz diktátorról, Mussoliniről. (Emiatt: ezt az egyetlen Ludas-füzetet a felszabadulás után a hatóságok indexre tették.) Ma már – bizonyos történelmi távlatból – könnyű megállapítani, hogy egyes politikusaink, közíróink akkor miért nem tettek egyenlőségi jelet Hitler és Mussolini között. Nézzük például Bajcsy-Zsilinszky Endre egyik cikkét: „*Százszázalékos egyetértésben a Duceval!*”

. . . végképpen elszakadtak a baráti szálak a hitleri Németbirodalom és Mussolini Olaszországa között . . . A magyar külpolitika önállósága semmi esetre sem jelentheti, hogy ne simulhassunk százszázalékosan Európa legnagyobb államférfiának, a magyar nemzet erős barátjának ama politikájához, amely úgy is hajszálnyira összeesik a legfontosabb európai kérdésekben, a magyar nemzet életérdekeivel és távolabbi jövődjével.”⁹

Mussoliniről – *akkor* – így vélekedett nemcsak a kormány-sajtó, hanem az ellenzéki is. Hiszen ő volt az első, aki felemelte szavát a trianoni igazságtalanságok miatt. Szabó Dezső Mussolini-cikke 1935-ben tehát *nem volt feltűnő*, hasonló cikket igen sok neves, nem fasiszta és nem reakciós publicista is írt.

Szabó Dezső Ludas-füzetei változatlanul gyengélkedtek. A 13. füzet megjelenítését a „*baranyai mecénások*” sem vállalták – feltehetően nem babonából, inkább azért mert elfogyott a pénzük.

⁹ Szab. 1934. júl. 29.

Új szereplő lép a színré: Sepsiszentgyörgyi *Kiss István*, vámtiszt. Eddig is ott volt Szabó Dezső mellett, mögött, mint csodáló, mint bálványozó, mint önkéntes titkár. De mutatkozzék be ő személyesen az 1974. november 4-én felvett magnó-tekercsről:

„Nevem Kiss István. Apai ágon székely vagyok. Őseim között sok vitéz katona, közéleti férfiú és pap volt. A nemesi oklevél valószínűleg a sepsiszentgyörgyi levéltárban található. Fiumében születtem: 1899. február 8-án.

1929 előtt Szabó Dezsőnek csak a regényeit, elbeszéléseit, néhány tanulmányát és a folyóiratokban megjelent cikkeit ismertem – de megéreztem a „zseniszagot”. Szerintem ilyen nagy arányú géniusz csak *Petőfi* és *Ady* lehetett. Jellemző, hogy a Pozsonyi kir. katolikus főgimnáziumban – ahol érettségiztem – Adynak még csak a nevét sem említették.

Elhatároztam, hogy Szabó Dezső közelébe férközőm. Ehhez járult valami lokálpatriotizmus is. Mindkettőnk családja háromszéki székely volt, sőt megtudtam azt is, hogy az *ő Jenő bátyja* az én egyik nagybátyám előtt volt református pap Illyefalván. Nem messze Sepsiszentgyörgytől.

1929-ben, Szabó Dezső születésnapjára, mely éppen az ötvenedik volt, barátaimmal közösen vásároltunk neki egy kakukkos-órát. Ezzel a naiv trójai falóval csempésztem be magam Szabó Dezső-höz. Ez a közellett 1944-ig tartott, azaz tizenöt évig. Tudomásom szerint senki más emberfia nem volt ennyi ideig a közelében. Sokan mondják, hogy mindenkit elmart maga körül. Engem nem! Sőt, teljesen megbízott bennem . . . Például: rám bízta a Városmajor utcai lakásának őrzését és megkért, hogy szedjem rendbe iratait.

Már a füzetek előtt valódi *sáfárja* voltam. Hordtam neki a róla szóló hazai és külföldi kritikákat, cikkeket; leveleztem *Göllnerovával*, aki a „*Segítség!*” című regényét fordította cseh nyelvre; tartottam a kapcsolatot a felvidéki *Sarlós*-mozgalommal; megbízásával, eladtam a kéziratait, amit ő soha nem gyűjtött.

A Ludas Mátvás-füzetek megjelenésétől 1942-ig gyártottam a havi 300–400 db. papírtasakot, amelyekben a Füzeteket elpostáztuk.

Amikor haldokolt a Füzet – 1935 őszen és máskor is – szó szerint mindent megtettem, hogy segítsek a Füzeteken, Szabó Dezsőn. Szervevényesen és szisztematikusan, csaknem kétségbeesetten és erőszakosan gyűjtöttem az előfizetőket: rokonaim, ismerőseim, barátaim, hivatali kollégám, vidéki diákok és teológusok között. Többször előfordult, hogy alacsony, vámtiszti fizetésemből váltottam ki a Füzeteket a nyomdából. Szabó Dezső látta nagy erőlködésemet, sok munkámat és talán – megkockáztatom – ő is becsült, szeretett.

Éppen a 13. füzetbe, amikor kiváltottam s elhoztam a nyomdából, a következő dedikációt írta:

» Kiss István barátom édesanyjának,
fiát ismerve nagy tisztelettel

Szabó Dezső
Bp. 1935. dec. 20. «

A következő Füzetbe:

» Leglelkesebb apostolomnak
Kiss Istvánnak
Phil. 1936. febr. 6. «

Szabó Dezső

[A 13. szám felelős kiadóinak: Kiss Testvérek és Michel Angeló van feltüntetve. A 14. számban pedig: Nulla Cupido, Hold-u.]

„Unokaöcsém, *Kiss Ferenc* ugyancsak vámtiszt volt és ugyancsak hozzájárult a Füzetek fenntartásához. A Michel Angelo név mögött *Andrássy Kurta János* szobrászművész barátunk volt. A „Nulla Cupido, Hold utca” Szabó Dezső tréfás, mérges, szomorú latin fogalmazványa. Azt jelenti „nincs szerelem”, a Füzetek megsegítése a Holdban létezik . . .”

Most megszakítom Kiss István barátom emlékezését, aki 1981-ben Budapesten elhunyt. Rövidesen újabb érdekes, eddig ismeretlen adatokat mond majd el a Füzetek és Szabó Dezső életéből.

A 13. és 14. Ludas Mátvás-füzet keserves megjelenéséről Szabó Dezső a következőket mondja el:

„*Ludas Mátvás dolgai*. Hát bizony: Matyinak göröngyös talajon megy a kocsija s a 13-as szám kegyetlenül megőrizte az egyéniségét vele szemben. Úgy volt, hogy már eláll a lélekzetünk a 13-ik számnál s nem jelenhetünk meg karácsonyra. Aztán mégis csoda történt, hiszen én csodából élek már vagy tizenkét év óta. (Mai jegyzetek. 1.) Ez olvasható a 13. számú füzetben.

Ludas Mátyás igen sok dolga. Matyi Játszik. Mit játszik? Döglősdit. Matyi, szegény, agonizál.

Pedig ha meghal: bennem is meghal valami. Ez a valami: a legénebb énem, amiért születtem, amiért vezérszólam vagyok a psalmus hungaricusban.

Szétjajgattuk a Füzetek baját és elénekelhettük: Vagy alusznak, vagy nem hallják, Vagy talán nem is akarják. Ötszáz pengőbe kerül a Füzet egyhavi költsége. És nem egy évi, de egy havi megjelenés költségeit sem tudták összeáldozni azok, akik olyan hangosan adnak igazat az igazunknak és a mi magyarságunkat viselik lelki paszomántként . . ." (Szabó Dezső Füzetek 14. Mai jegyzetek. 3.)

A 14. sz. füzet ismét csak egy hónapi késéssel, 1936. februárjában jelent meg. A mottó – stílszerűen – Madách Imre: *Az ember tragédiája* nyolcadik színéből vététt:

„Oh, jó e kor, mely e rideg közönyt
Leolvasztandja? Mely új tetterővel
Szemébe néz az elavult lomoknak,
Bíróul lép fel: büntet és emel.
Nem retten vissza a nagy eszközöktől,
Nem fél a rejtett szót kimondani . . .”

Hozzájárulásokat kér Szabó Dezső a füzetek előállítása, megjelenése, forgalmazása céljából. Kiss István, Horváth László és a többi Szabó Dezső-hívő nehezen bár, de kiharcolja a Füzetek folyamatos megjelenését. Rövidesen 78 (hetvennyolc) állandó hozzájáruló van: ők teszik lehetővé a Ludas Mátyás-füzetek további életét. A reánk maradt névsor 27 doktorált személyt mutat: tehát elsősorban az ún. középosztály támogatta a Füzetek megjelenését, beleértve a református papságot is. Miért?

Az akkori magyar parlamentről – többek között – ezeket írta:

„ . . . ennél a kérdésnél még a mai magyar nyelv csodálatos gazdagsága mellett sem találunk megfelelő nyelvi eszközöket arra: hogy a való tényt a törvényektől szabott határokon belül tudjuk megmondani: *Egy képtelen választási rendszer, mely magában hordja a történelmi csalás és az emberi becstelenség minden jegyét: minden lehető politikai svihákság szabad zsákmanóvá teheti a nemzeti munka nagy tömegeit. És lehetővé teszi, hogy bármilyen lelkiismeretlen vagy idegen érdekű kalandor, egy jól megszervezett banda élén, karmaiba kerítse az egész országot és minden magyar munka, magyar termés, magyar élet végzete lehessen.* Természetes: hogy e mellett a gangster-választási rendszer mellett nincs képviselése a magyar parlamentben a nemzeti munka leg-szélesebb rétegének: a magyar parasztnak: De: hamis látszatok ellenére – nincs képviselése a magyar munka másik két elemének: a magyar munkásságnak s a magyar szellemi munkásságnak sem.” (*A mai magyar politikai horizont.* Szabó Dezső Füzetek. 14.)

A „törvényeken belüli” területről nem lehetett mindezt magyarabbul elmondani, a bekövetkező eseményeket jobban megjövendölni. A figyelő és érdekelt rétegek úgy látták, hogy ezt a sajtó-organumot segíteni, fenntartani kell. A kormánylapok – természetesen – továbbra is *negligálták* Szabó Dezsőt.

A történelmi helyzet már fenyegetővé vált. Hitler 1936 januárjában már kinyilatkozta, hogy a versailles-i békeszerződést „megváltoztatja”. Márciusban már felmondja a locarnói egyezményt és bevonul a Rajna-vidékre. Ezek a náci lépések egész Európát nyugtalanítják – különösen, hogy ennek a hónapnak végén a német választás Hitler példátlan győzelmével végződött. Több mint 98%-át kapta a leadott szavazatoknak. Mi magyarok mit várhattunk ettől?

Szabó Dezső mindenesetre elővette régebben megírt és megjelent *Koppány* című tanulmányát és az 1936 márciusi füzetében magyarázó lábjegyzettel megjelentette. Részlet a tanulmányból:

„Az összeomlás után a magyar életakarat első ösztönös mozdulása lett volna, hogy végleg kiszakítsa magát a germán imperiálizmus halálos öleléséből, kiköpje a germán kultúra emészthetetlen szilvasgombócait s visszagyökerezve ősi pszihéjébe: a megváltó magyar faluba egy sajátcélú, saját lelkű nagyszerű új életet kezdjen. De ki nevelt erre a célra megvalósító réteget a magyarság kebelében? . . . Hát megjelentek a germánság ügyes kis vigécei. Egy ordító antiszemitizmussal és irredentával elvonják a figyelmet egycélú, egy parancsú hódításuktól . . .”

Gondolom, akkor ez a hangvétel, ez a kiáltás – *hősi kiállítás volt* és egyre nagyobb tömeget vonzott a Füzetekhez és Szabó Dezsőhöz.

Ez a magyarázata a Füzetek sikerének, annak a ténynek, hogy most már egyre többen várták – különösen értelmiségi körökben – a megjelenését.

A 15. számtól *Várad* Béla a kiadója a Ludas Máttyás-füzeteknek. Ki volt Várad Béla? Találkozhatunk vele Szabó Dezső életrajzában. Osztálytársak voltak a Kolozsvári Református Kollégiumban, majd együtt laktak a Főherceg Sándor utcában (ma Sándor utca) és együtt iratkoztak be az egyetemre, a jogra. Sőt – és talán ez legdöntőbb barátságukban – együtt „fedezték fel” Budapest század eleji éjszakai életét is. Úgy látszik a sok közös emlék és több együtt lakás életre szóló barátságot eredményezett. Samu János szerint Várad Bélának *semmi része* nem volt a füzetek kiadásában. Talán szeretetből, de Szabó Dezső őt szerepeltette, mint kiadót a 15–32. számú Füzeteken. Gondolta, a régi barátot a Füzetekkel teszi halhatatlanná.

A 19–20. kettős szám 1936 júliusában jelent meg. Szabó Dezső most is szépen búcsúzik. *Ludas Máttyás vakációja és érzékenyebb ügyei* – a cím.

„És most legszebb, legkedvesebb kötelességemnek teszek eleget és végtelenül boldog vagyok, hogy végre nekem is van alkalmam eféle. Őszinte és nagy köszönetet mondok. Nagy köszönetet mondok mindazoknak, akik hozzájárulásaikkal szerető gondossággal tették lehetővé, hogy Máttyás kopolyúni ne maradjanak okszigén nélkül...”

És sorolja azoknak neveit, akik „áldozatkészségükkel vagy a Füzetek lelkes terjesztésével töltték ki a lelkünket.” De azért megjegyzi: „A legutóbbi Füzetet a nyomdából: dr. Ambrus Pál, dr. Kardos Ernő és bátyja és Kiss Ferenc hozzájárulásából ill. gyűjtéséből váltottuk ki.”

Ezen a nyáron új ötlete támadt Szabó Dezsőnek. Egy rölapot fogalmazott:

FELHÍVÁS

Két év óta, nehéz körülmények és ellenséges akaratok közt bírtam a Szabó Dezső Füzetek kiadását. Most a magyar közönséghez fordulok: tegye lehetővé: hogy ez a pártoktól és érdekszövetségektől teljesen független tiszta hang minél több magyar lélekhez szólhasson. E Füzetek egész jelenlegi munkásságot adják, minden szépirodalmi, kritikai, elméleti és politikai dolgozatomat. Török tovább azt az utat, melyet az Elsodort Faluval kezdtem meg. Más megnyilatkozási lehetőségem nincs a közönség felé.

A Szabó Dezső Füzetek harmadik sorozata október elején indul meg. *A tizenkét füzetből álló harmadik sorozatra előfizetést hirdetek.* Az előfizetés összege a tizenkét Füzetre: tíz pengő. – Postatakarékpénztári csekklapon (40 060 szám) vagy postautalványon címemre küldendő: I. Városmajor u. 19/b. I. 8. Ugyanitt személyesen is elő lehet fizetni d. e. 8 és d. u. 2 óra közt. Aki tíz előfizetést gyűjt: ingyen kapja a sorozatot. Nagyon kérek mindenkit, hogy tájékoztatásért az itt nyomtatott levelezőlapon (2 filléres bélyeggel) értesítsen: hány előfizetést eszközöl és mikor küldi be az összeget. Az eddigi Füzetek is fenti cím alatt kaphatók.

Városmajor, 1936. július 15-én.

Szabó Dezső

Milyen volt az „írói műhely”: a *Château-Didier* (Dezső-kastély), ahogyan Szabó Dezső nevezte új lakását a Városmajor utdában? Elmondja Kiss István:

„A Városmajor utcai lakás nagyon primitív berendezésű volt. Az előszobában volt egy rozoga heverő, Szabó Dezső ezen aludt. Az egyetlen szoba négy falán egymásra rakott gyalulatlan, festetlen ládák jelentették a könyvválványt. Ez csaknem a mennyezetig telve volt könyvekkel. Egy nagy íróasztal, néhány fonott szék és egy ruhásszekrény alkotta a bútort. Talán legfeltűnőbb és legégyénibb „berendezési tárgyak” voltak a párizsi Notre Dame katedrálison látható szörnyalakok kicsinyített másai, apró szobrai. »Ezek sugallják a műveimet« – magyarázta egyszer nekem Szabó Dezső.

Két fénykép volt a falon. Az egyik, szomorúan mosolygó édesanyját ábrázolta, a másik magát Szabó Dezsőt – rendkívül sovány állapotban, 1919-ből. A lakáshoz tartozott még egy kis konyha, fürdőszoba és kamra. A lakás bére: havi 82 pengő volt. Erre jól emlékszem, mert a megszerzése sokszor okozott gondot. Állandóan rendezte – átrendezte – a könyvtárát. Az állványokat nagy betűkkel látta el: *A – D könyvoszlop* szerepelt. Külön volt csoportosítva a magyar szépirodalom (ez volt a leggazdagabb), a külföldi szépirodalom, majd történelem, vallás, természettudomány. Pallas-lexikon, szótárak, a kis Larousse. Nála olvastam Márki: *Dózsa György* című életrajzát.

Minden alkalommal rátért és tekintetével végigsimogatta a könyvtárát. Szerette volna megszerezni Pázmány műveit, 12 magyar és 12 latin nyelvű köteteket, valamint Kazinczynak a korára vonatkozó hallatlanul érdekes levelezéseit.”

Kiss István a füzetekre történő előfizetés meghirdetése után szerez 30 előfizetőt. És még jelentkeznek 30-an.

Szabó Dezső az októberben meginduló évfolyamban jelentheti: „Most már beszámolhatok hatvan előfizetőről, ami nagy dolog: mert most már csak hétszáznegyven előfizető hiányzik ahhoz, hogy Ludas Máttyás nyugodt biztonsággal nézzen a nyomdászamlák és más szükségek eleibe. Izmosodunk, mint a családba tévedt pulykafiók.” (*A Közönséghez*. Szabó Dezső Füzetek. 21.)

1936. október 1-én elkezdődik a Marcibányi téren (Lövészkeret – Schütz-vendéglőben) a sokak számára emlékeztető Szabó Dezső előadás-sorozat. „Hogy néha én is lelkeket érezzek magam körül s hogy legyen alkalmam személyesen is találkozni a Füzetek híveivel: minden hónapban egyszer, a hó második napján, (októberben kivételesen – elsején) együtt vacsorázok azokkal, akik érdeklődnek a magyarság problémái iránt.”¹⁰

Dr. Kémeri Dezső orvos, a Szabó Dezső-vacsorák, előadások, előzményéről a következőket mondotta: „Egy alkalommal, egy Dezső napi farkasréti kirándulás alkalmával, betértünk a Németsvölgyi úti Zöldvendéglőbe. Itt Szabó Dezső rögtönzött beszédet tartott a magyarság sorskérdéseiről. Akkor határoztuk el a rendszeres Szabó Dezső előadásokat. A Marcibányi téri vendéglőbe mentünk, mert a Farkasréti temető a Zöldvendéglőhöz túl közel volt . . .”

Keresztury Dezső ezekről a vacsorákról így nyilatkozott: „Előadásai mindig szenzációsak voltak. Csodálatosan ragadta magával a hallgatóságot. Kiváló szónok volt!”

Kiss Ferenc színművész: „Óriási előadó volt. Tökéletes mondatfűzés jellemezte. Minden gondolatot a legalaposabban tárgyalt és észrevétlenül ment át a következő témára. A hallgatóság észre sem vette az idő múlását. Soha nem találkozom hasonló előadóval . . .”

Püski Sándor, könyvkiadó: „Ott voltam Szabó Dezső Marcibányi téri előadásain, amikor Hitler-ellenes előadásokat tartott. A négy-ötszázas hallgatóság frenetikusán ünnepelte . . .! 1939-ben én adtam ki a Ludas Máttyás-füzetek tanulmányaiból egy gyűjteményt: *Az egész látóhatár* címen”.

Ezek az előadások, amelyekre *szinte zárandokolt* a magyar értelmiség színe-java, nem kétséges, nagymértékben elősegítették a Füzetek népszerűségét. Az előadásokon általában részt vettek az Erdélyi fiatalok, a felvidéki Sarlósok és – adataink szerint – parasztok, munkások is.

A Lövészkeret-vendéglőben – 1941. június 2-ig – összesen *ötvenhét* előadást tartott Szabó Dezső – elég sokszor nagy viharokat kavarva. Volt úgy, hogy a rendőrség az előadást 10–15 perc után betiltotta. Mégis, miről beszélt Szabó Dezső? Mire tolongtak, sokszor már délután, az emberek?

Néhány cím: *A magyarság életkérdései*. (Az első előadás.) – *A magyar család problémái*. – *A nemzeti állam és a politikai állam*. – *A magyar politika 1848-tól*. – *Négy arc: Vörösmarty, Arany, Tompa, Petőfi*.

Közben, 1936 októberében, a Zeneakadémia nagytermében is tartott három előadást Szabó Dezső. Címük: *Erdély a magyarság életében*. – *Az örök Bánk Bán*. – *A magyar ifjúság problémái*.

1936. október 6-án Gömbös Gyula m. kir. miniszterelnök meghalt. Szabó Dezső nem mindennapi nekrológot írt a Füzetek novemberi (22.) számába. Részletek:

„*Gömbös Gyula*. Azok számára, kik pályájukat a közönség sorsába keverték: a halál nem alibi és nem menedék. Ellenkezőleg: a bezáruló sír követeli a szigorú vizsgálatot, a minden elfogultságtól független kritikát.

Az, akit ágyúördögések s a hivatalos pompa minden ragyogása kísértek a sírjába: ambíció volt (. . .) Természetes, hogy a politikussá változott katona az akkori napok két uralkodó szenvedélyét: az irredentát és az antiszemitizmust fogja be vitorlának hódításra induló hajója elé. Megalapítja a *fajvédő pártot*. Sajátságos lármás és zagyva bárka ez, hol . . . az öntudatos németiség nyugodtan irányíthatja hódítását (. . .) De nagy történelmi bűne: hogy kormánya alatt, most már félrevetve minden álarcot és illendőségi szabályt: az ország lehető minden irányítást, vagyont, hatalmat jelentő helyét a germánuság elemeinek kezébe juttatták. Így betetőzője lett egy halálosan végzetes folyamatnak. A magyar géniuszból, a fájdalmas és gyönyörű magyar kultúrából, a termő és alkotó magyar lélekből nem értett semmit:

¹⁰ L. idézett helyen.

távol és idegenül állt velük szemben. Egy olyan testnek akart a feje lenni, melynek szívéből nem értett semmit, melynek szívéhez nem volt szíve.”

Gömbös Gyula később felállított szobrát – mint olvashattuk – Szabó Dezső már 1936-ban „*aláaknázta*”. Abban az időben a Hitlert és Mussolinit utánzó fasiszta miniszterelnökről jobb képet senki sem festett. Történt ez akkor, amikor az elhalt miniszterelnök emlékének hódolt az országgyűlés két háza. – Csoda, hogy 1936-ban *egyetlen lap sem foglalkozott* a Füzetek tartalmával? Ettől függetlenül, az év végére – a reánk maradt nyilvántartás adatai szerint – az előfizetők száma elérte a 184-et. Kik voltak az első előfizetők? Végignéze a névsoron, találunk sok orvost, mérnököt, tisztviselőt, de tanárt, kisgazdát és munkást is – a már említett református papokon és vámosokon kívül. A postásokat – szép sikerrel – Jani János nyerte meg a Füzeteknek. (1981-ben Budapesten él.) Még egy módja volt a Füzetek árusításának. Elmondja Kiss István:

„A vacsorákra rendszerint én kísértem el a lakásáról Szabó Dezsőt. Minden alkalommal 50 Füzetet raktam a táskámba eladásra. Előadás után haza kísértem a Városmajor utcai lakására és nyomban elszámoltam az eladott füzetek árával. Ilyenkor – borozgatás közben – megbeszéltük az esten történeteket.”

Eötvös Flóra, a Szabó Dezső-társaság egyik hölgy-tagja, ny. tanítónő, a vacsorákra így emlékszik vissza:

„Székely származású pesti barátnőm, Jancsó Sári révén kerültem el a Marcibányi téri vendéglőbe, hol Szabó Dezső akkoriban rendszeresen tartotta előadásait. Ekkor már műveinek nagy részét ismertem. Mikor első ízben résztvettem ezen, az előadást követő vacsorázáskor asztalunkhoz jött Kiss Istvánt üdvözölhettem. Érdeklődött, hogy honnét jöttem. Mikor hallotta, hogy Makádról, megkérdezte: ki az a Magyar Katica? Elmondtam, hogy én. Ugyanis, ezen a néven küldözgettem hozzájárulásaimat a füzetekhez. Kiss István rögtön Szabó Dezsőhöz vitt, kinek rendkívül tetszett a falusi tanítónő – papleány – bekapcsolódása hívei közé és szellemi mozgalmába.

Ettől kezdve, 1936-tól, rendszeresen jártam ezekre a Szabó Dezső-vacsorákra, amiket követőleg gyakran mentünk kávéházba, 10–12 fős társaságban, de olykor még többen is voltunk. Legtöbbször a Baross-kávéházban voltunk, de egyszer a Simplonban, s – ha jól emlékszem – a Trombitás-féle vendéglőben, de máshol is.

Megelőző hosszú előadásának szellemi munkája ellenére, ilyenkor is tovább szíparkázott a Mester, – mi így neveztük – s a helyzetadta fesztelenséggel tréfálkozott. Ilyenkor persze szókimondóbb volt a nagyvilág, de elsősorban a magyar világ aktualitásának megítélésében. Így, például a Baross-kávéházban, mikor legfeljebb féltucatnyian vettük körül, Horthy Miklós kormányzóval kapcsolatban azt mondta: „Ha tőlem kérdezné meg, hogy mit tegyen, azt tanácsolnám neki, hogy sürgősen mondjon le...!”

Közismerten kirándulás kedvelő volt Szabó Dezső. A társasággal együtt voltam – többek között – Dömsödön, Vácon, sőt az Angol-parkban is. A Barlangvasútban közvetlen mellette ültem. Megjegyezte, hogy ez a nagy vidámság benne nagy lehangoltságot kelt.

Egyszer a Gugger-hegyi kiránduláson Bognár József – aki akkor egyetemista volt – megkérdezte a Mestertől, hogy mi a véleménye a népi írókról. Gyorsan válaszolt Szabó Dezső: »Képzelnének most a hegyoldalra egy kecskét, az a Szabó Dezső. Amit pedig elpotyogtat maga után – azok a népi írók.« (Eötvös Flóra 1981-ben Budapesten él.)

Az előfizetők egyre népesebb tábora, a Füzetek körül kialakult baráti kör és Szabó Dezső rendszeres előadásai 1937-re már megszokottá teszik a megjelenést. Akkor már maga Szabó Dezső a kiadó – de titkolja. Valószínűnek látszik, hogy az adóztatást akarta kijátszani. A megküldött adóívre ugyanis akkor ezt írta:

„Múltamban nincs öröm,
Jövőmben nincs remény,
Kimondhatatlan az, amit
Írántad érzek én!”

(Kiss István közlése.)

Érdekes módon: az adóhivatal elfogadta ezt a „vallomást”. (Lehet, hogy a kéziratot eltették emlékül?) Csak a 33. számtól jelöli önmagát kiadónak is. Addig, régi barátja, Váradai Béla szerepel kiadó gyanánt.

Az 1937 februári füzetben (25. sz.) Szabó Dezső egy humoros „Hirdetést” tett közzé, ez már kedvező jel volt:

„Keretetik egy olyan kétlábú, de nem tollatlan, sőt megtollasodott magyar, akinek van elég szíve és magyarsága, hogy Füzetek fenntartásához eredményes összeggel hozzájáruljon.”

Ugyanakkor bevallja, hogy a Füzetek elvitték „az őszi zeneakadémiai három előadás minden jövődelmét”.

Szabó Dezső nem tudta – ezt a mostani kutatás derítette ki –, hogy a budapesti kir. ügyészségnek szemet szűrt Szabó Dezső erősen ellenzéki publikációja. Munkához láttak tehát, hogy Szabó Dezsőt büntetőjogilag vonják felelősségre. Baróthy Pál kir. főügyész először a 26. számú füzetben megjelent *Virrasztó Koppány* című tanulmányt vette politikai bonckése alá.

Az igazságügyi miniszter érdekes indokolással küldte vissza a vádindítványt Baróthy-nak:

„A kir. ügyészség jogi felfogásában nem osztozom. A jelentésben említett sajtótermék megjelölt részei a nyomozás tárgyává tett bűncselekmény megállapítására nem alkalmasak.

A gyanúsított fejtegetései jöllehet itt-ott útszéli kifejezésekkel tarkítottak, magas színvonalú bölcsészeti megállapítások, amelyek, ha néha merészek és élesek is, gyűlölet felkeltésére nem alkalmasak. Gyűlölet felkeltésére a szidalom, a becsmérítés, való tények elferdítése, túlzása vagy ríkító színezése avagy tényeknek a maguk mezítelenségében indulatok kiváltására alkalmas módon való előadása avagy való és valótlán tényeknek célzatos csoportosítása alkalmas.

A gyanúsított fejtegetéseinek elsősorban gondolatokat ébresztő hatása van s a publicisztikában szokásos módszerektől és színvonalától el nem tér. Megállapításai nem igaztalanok és nem célzatosak . . .” Bp. 1937. ápr. 16.

Baróthyék azonban nem nyugodtak bele a fiasókba. A 28. számú füzetben megjelent *A magyar néphadseregről* című írás miatt ismét vádat kívántak emelni Szabó Dezső ellen. Itt a visszadobás indokolása kimondottan humoros:

„Ami a tanulmányban kifogásolható, az a maró gúny, amellyel a régi hadsereg tisztjeit általánosságban illeti, továbbá az a tárgyilagosság rovására menő néhány gúnyos megjegyzés, amellyel a volt nemzeti hadseregre céloz,¹¹ továbbá néhány, az elhunyt Gömbös Gyula m. kir. miniszterelnök szellemi képességeit lekicsinylő bírálat. (. . .) Tagadhatatlan azonban, hogy a tanulmány írója által megrótt típus valóban létezett s e tekintetben a valóság bizonyítása tekintetében kínos feltűnést keltő indítvánnyal is kell számolni. Bp. 1937. aug. 7.”¹²

A csokornyai felterjesztett vádindítványból az igazságügyminiszter végül is talált egy alkalmas írást a bűnvádi eljárás megindítására. Baróthy Pál kir. főügyész a 27. számú füzetben közzét *A szélsőségek rendszere* című Szabó Dezső írást találta büntethetőnek. Miért?

„a szerző a szélsőségek fogalmával foglalkozva, a földműves osztályt szembeállítja a nagybirtokos és nagytőkés osztállyal . . .” – írja többek között 1937. július 6-án kiadott vádiratában.

A budapesti kir. büntető törvényszék „B. XXXV. 8832/1937/3. sz. ítéletében Szabó Dezső 58 éves ref. vallású, kolozsvári születésű, budapesti lakos, író *bűnösnek* mondta ki: *sajtó útján elkövetett osztály elleni izgatás vétségében és ezért 1 (egy) hónapi fogházzal* bünteti.

Bp. 1937. október 8.-án

Dr. Méhes Ignác s.k.
Kir. büntető törvényszéki tanácselnök”

Az *indokolás* a tanulmány számos részét idézi. Például ezt: „. . . a forradalom után visszatért tízezer holdak tulajdonosai, ismét építhetnek, gyárthatnak, termelhetnek, mulathatnak és tobzódhatnak a jólétben. A magyar paraszt megint csak megmaradt rögs életviszonyai között, földtelenül, a feljutás minden kilátása, az egészségvédelme, a kulturális fejlődés lehetősége nélkül, pénztelenül és kenyér nélkül.”

Szabó Dezső a m. kir. Ítéző Táblához fellebbezett. A fellebbezése indokait három pontban írja le: (Kissé rövidítve. B. B. S.)

„1.) Az izgatás tényéhez három elem szükséges: a.) Egy, aki izgat. b.) Egy, aki ellen izgatnak. c.) Egy, aki vakdühű izgalomba jöhet ettől az izgatástól. Mármot: újabb műveim havi füzetei négy-öttség

¹¹ 24. 1., 2. bek.

¹² Föv. Levéltár. Főügyészégi irattár.

példányban fognak el és csakcsupán a látájner középosztály legműveltebb, legintelligensebb elemei közt. (bírák, ügyészek, orvosok, mérnökök, tanárok, stb.) Hiszen már nyelvi megjelenésük és szellemi tartalmuk is olyan, hogy csak az ilyen elemek tudhatják olvasni. Ezeknél pedig igazán nem lehet attól tartani, hogy írásmótól vakdühű tettekre ragadtatnának. Így: az igazítás tényének legfontosabb eleme hiányozván: az igazítás ténye meg nem állapítható. Felfogásom alátámasztására hivatkozhatom egy előbbi esetre: amikor a kir. Törvényszék *Törek tanácsa* egyéb vádak mellett osztály-ellenes igazítás miatt *kétévi börtönre* ítélte. A kir. Ítéltő Tábla és a kir. Kúria teljesen azonos védekezésemet elfogadta és az osztály elleni igazítás vádját velem szemben elejtette.

Ezért is mertem erősebb hangot használni. És ezt megokolta teszi az a tény, hogy a múlt fejlődésének különböző körülményei miatt politikailag tájékozatlan, közömbös vagy álmos középosztályunk a mai történelmi napok halálos sürgetésében arra a belátásra jöjjön, hogy természettörvényileg szükséges egy egyetemes, az élet minden terére kiható történelmi reformmal kiküszöbölni a nemzet életéből mindazokat az elemeket és tényezőket, melyek az egyetemes magyarság egészséges fejlődését gátolják.

2.) . . . A magyar bíróság nem elzár sziget, ahová a magyar élet szomorúságai, problémái nem hathatnak el. Hanem: a magyar érdekek legfőbb védelme, mely ezt a védelmet éppen ez szomorúságok és problémák éber vigyázásával gyakorolja. E tényeket és megmutatásokat különben húsz év óta a legkülönbözőbb hangnemben viszem át a magyar középosztály tudatába, anélkül hogy ezért vád alá estem volna. Ellenkezőleg: ezért járt ki munkásságomnak a magyarság megbecsülése. Az pedig: hogy közleményemben a valóság tényei mint kirívó gazdasági és szociális ellentétek jelennek meg: nem az én hibám. Nem én csoportosítom őket azzá: az életben, a valóságban csoportosulnak úgy az egyetemes magyarság halálos veszélyére. Hiszen így börtönbe, fegyházba lehet dobni azt a szegényembert, akit a háború hazája védelmében nyomorékká marcangolt. És aki egy banknak vagy grófi palotának dülve alamizsnát kér. Nem osztály és felekezet elleni igazítás-e ez részéről, hogy a társadalmi tényeket ilyen ellentétekké csoportosítja?

3.) De nem áll meg az elsőfokú bíróságnak az az állítása sem: mintha én és az én közleményem bolygatná fel a nemzetiségi kérdést. Falvainkban, egyetemeinkben, a különböző álarcú alakulatokban és „pártokban” a hazai németiség hódításra öntudatosított elemei állandóan olyan igazítást fejtenek ki, mely már a magyar nemzeti Állam létjogosultságát is megtámadja. (Nemzeti Akarat pártja: Hungária Egyesült Földek.) Ezzel a veszéllyel szemben elmulasztani a politikailag eléggé nem nevelt, gyenge öntudatú, oldott szolidaritású magyar középosztály és magyar ifjúság életösztöneinek felébresztését: bűn és a magyar sors elárulása volna.

Mindezek alapján mély tisztelettel kérem az elsőfokú Bíróság ítéletének megsemmisítését s felmentésemet a vád alól.

Bp. 1937. november hó 22-én

mély tisztelettel
Szabó Dezső”

Az Ítéltőtábla az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta, de a fogházbüntetés végrehajtását *három évi próbaidőre* felfüggesztette. A Magyar Királyi Kúria ezt az ítéletet végzésével megerősítette.

Szabó Dezső komolyan nem hihette, hogy felmentik, hiszen ismerte a „független” bíróságok szerepét az akkori államgépezetben.

1937-től Kiss István, az önkéntes titkár, naplót vezet. Ebből sok olyan műhelytitkot megtudhatunk, amely Szabó Dezső akkori napjait mutatja be. Hitelességéhez kétség nem fér.

Közbevetőleg: az első átütő sikert az 1937 októberében megjelent 31–32. számú füzet aratta. *Ede megeve ebédem!* a címe a kettős füzetnek. A közel százötven oldalas tanulmány nemcsak Szekfű Gyula történelmi írásán, a *Schittenhelm Ede* című – valóban elhibázott – elmefuttatásán veri el a port, hanem az egész hazai hitlerizmuson. A füzet napokon belül elfogyott – rövidesen új kiadására került sor.

Kiss István 1937. november végén kezdte írni naplóját, ebből mutatok be szemelvényeket:

„1937. november 28. (Vasárnap) Ma délelőtt feljött hozzá Schimkó György Gyula könyvkereskedő, Bencze László festőművész Dudaról és Medvegy Elemér mérnök. A mérnök Áchim András parasztvezér veje és dokumentumokat hozott apósa életére vonatkozólag. Szabó Dezső ugyanis nagy tanulmányt készül írni Áchimról. Amikor a három úr elment, Szabó Dezső átöltözött és ebédelni mentünk a Gül Baba étterembe. A Mester belépése nagy feltűnést keltett: a nők félhangosan lelkendeztek: ni,

Szabó Dezső! Ebédünk: ragouleves, nyúlgerinc vadasan, töltött káposzta, túrós és káposztás rétes, 3 deci burgundi, feketekávé. Közben Móríc Zsigmond tűnt fel egy nővel. Szabó Dezső megjegyezte, hogy Zsiga nagyon összeant, Arany Jánoshoz hasonlít. – Hazakísértem. Ma és holnap javítja a 34–35. Füzet imprimatúráját.

1937. december 1. (Szerda) Este 8-kor mentem fel hozzá. Bélyeget szed elő s egy kis tányérban vizet tesz az asztalra. Együtt ragasztjuk fel a bélyegeket a holnap szétküldendő Füzetek tasakjaira. A tasak-készítésen kívül – én gyártom őket havonta – Szabó Dezső mindent egymaga csinál: megírja a Füzeteket, korrigálja a kefelenyomatot és az imprimatúrát, megcímezi és bélyeget nyal a borítékokra, belerakja a Füzeteket a borítékokba (maga megy érte a nyomdába s maga viszi el egy fiúval a postára is), s ő végzi az összes expedálásokat is. – A bélyegnyalás után vörös ürmöst és barackot iszunk.

1937. december 2. (Csütörtök) Ma volt a huszadik Szabó Dezső-vacsora a Lövészkerth vendéglőben. Soha még ennyien nem voltak. A nagy díszterem zsúfolva, kint a folyosókon is tömegesen állottak. Valaki több mint 500 vendéget olvasott meg. Nagy politikai előadás volt. Összefoglalása a magyar politikának 1848 óta. – 78 füzet kelt el (a kettős számból!) az előadás alatt. Szabó Dezsőt többen kísértük haza, de a lakására csak én mentem fel és a füzeteket cipelő fiú. (Schimkó inasa.) Amikor a fiú elment, mi áldomást ittunk a szép este után. Nagyon tetszett neki Eötvös Flóra. Én egy asztalnál ültem Flórával, a bátyjával, Ferivel, Margittal és Borbély Ferivel.

1937. december 4. (Szombat) Boldogan mutatja a 10 üveg befőttet, melyet ma kapott a híveitől. Tele van élet- és munkakedvvel. Szeretné megírni a *Barangolás önmagamban* című dédelgetett tervét.

1937. december 7. (Kedd) Ma nagyon fel van villanyozva, mert volt egy 18 éves lány-vendége, aki lelkesedéssel nagyon megelégette. Most egy férfi kísérővel jött, de megígérte, hogy legközelebb egyedül fog jönni. – Elsőízben panaszkodik a Bethánia-nyomdára. 80 pengőbe került az új *Előfizetési felhívás*. A röplapnak szép a befejezése: »Nézzék el azt a naivságot, hogy a magyar közönség támogatását kérem ahhoz a munkához, melynek minden küzdelme, kockázata és szomorúsága az enyém. Minden eredménye: a magyar jövőé. Városmajor, 1937 november havában.

Szabó Dezső. «

1937. december 11. (Szombat) Szabó Dezső meséli, hogy fent járt nála unokahúga: Sári. Nagyon rossz benyomást tett rá. Bárdos színgazgató elé akar jutni, mert szavalni szokott. Szeretné, ha nem jönne el többet. »Bárcsak megírná, hogy mikor jön el, hogy megszökhetnék tőle. Általában legjobb teljesen távortartanom magamat a rokonaimtól« – mondta. – Ragaszkodik ahhoz, hogy a dec. 21-i látogatásra Kovács Dezső munkást is hívjuk meg.

1937. december 21. (Kedd) Este 11/2 8-kor állítottunk be hozzá heten, karácsonyi ajándékkal felszerelve. Schimkó Gyula, dr. Hanny Lajos, Berentés Antal, Bognár József, Kovács Dezső, Székely Jenő és én. – Vittünk neki egy sötét bíborszínű hosszú gyapjú háziköntöst (52 pengőbe került), 50 drb. Regalia Média szivart, Illyés Gyula: *René a romokon* című verseskönyvét, 5 kg. gyulai hentesárut, egy kézifestésű lámpaernyőt (Bencze László művét), néhány üveg bort és befőttet s 1 kg. Meinel-kávét.

1938. január 6. (Csütörtök) Mint érdekességet említi az Őreg, hogy Lukinich Imre egyetemi tanár, aki azelőtt az utcán elfordította a fejét – most előfizetett a Füzetekre.

1938. január 8. (Szombat) A lakást, mint legtöbbször, újra átrendezve találtam. Az „A”-falról a könyveket mind a „B”-falra rakta. Roppant jellemző az, hogy egyetlen szobájának bútorzatát állandóan rendezgeti. Tágabbnak érzi így a lakását?

1938. március 12. (Szombat) Az *Anschluss* napján felindultságomban a Szabó Dezsőhöz menekültem este, hogy halljam, mit szól a nagy eseményhez. Rettentően le volt sújtva a történetektől. Nem bírt embert látni és emberi szót hallani. Minden szavamra szörnyű vitriolos mondatokat szúrt belém. Egy ártatlan megjegyzésemre ezt kaptam: »Hozzájárulok egy pisztoly árához, legyen öngyilkos...!« Elmenekültem, mielőtt kidobott volna.

Szabó Dezső e szomorú történelmi nap alkalmából elővette és az áprilisi füzetében ismét leköszölte a profeciának is beillő: *Az Anschluss* című írását, amelyet még 1927-ben írt és először az Esti Kurír közölte.

Mégis e számnak fő-szenzációja *A magyar Miniszterelnökhöz* szóló nyílt levele volt. 1938. március 15-én írta meg Szabó Dezső. Akkor, amikor előző nap – a tudósítások szerint – „Hitler harangzúgás közben vonult be Bécsbe”. Akkor, amikor már köztudomású volt, hogy zsidótörvény készül. Akkor, amikor Darányi Kálmán miniszterelnök elmondta hírhedt győri beszédét.

Miket írt Szabó Dezső, hogy ezt a füzetét, szinte percek alatt elkapkodták, hogy két különle-nyomatot kellett készíttetnie és még a *Népszava* is igényelt példányokat?

„Ó, Elnök Úr, én a magyarság sorsát nem a börtön és tébolyda szökötjeivel, az emberkloákák törté- nelembe tört ordasaival, nem az analfabéták szenvedélyeivel, nem márkákra gerjedt politikai és sajtó- gengerszterekkel, nem idegen mozdítású titkos összeállások cinkos tényével, nem a beámtertség minden engedelmességre gerinctelenül riadt Vazuljaival és nem is az antiszemita álarccal magyarkodó törté- nelmi orgyilkosokkal akarom biztosítani, megépíteni. Hanem a szellem, a gondolat, a tudás erejével, egy egységes gondolatrendszer roppant szervezésével. A magyarság tehetségben, tudásban, morálban kiöltő legjobbjaival.”

Pár lappal odébb: „... a magyar életosztön egyetlen igézetű rémévé, a magyar lélek egyetlen meg- szállottságává igyekeznek tenni a zsidógyűlöletet, egyrészt azért: hogy ezzel elvonják a figyelmet a német hódítás, a német hatalomba vétel irtózatoss honfoglalásától. Másrészt azért: hogy a zsidó-ellenes vak szenvedély bódulatával egy korlátlan parancsuralom egy ostortól hajtott csordájába szorítsák a magyarságot...”

E nyílt levél megjelenése után áradtak a levelek Szabó Dezsőhöz. Néhány a sok közül:

„Közlelyugati szorongatásunk súlyos napjaiban örömmel olvastuk a Szabó Dezső füzetek áprilisi számának bátor kiállítását az önérdékű magyar gondolat mellett.

A Márciusi Front egyetemi csoportja nevében fogadja együttérzésünk kifejezését. Budapest, 1938. ápr. 2. Pollner György Pogány Ö. Gábor Porga Lajos.”

„Mélyen tisztelt, drága Mester!

Nagy megrendüléssel olvastam a Miniszterelnökhöz intézett kiáltványát és dermesztő igazságait szívszorolva és tehetetlenül nézem a többivel együtt, ki magyarsága mellett kisebbségé válik maholnap ebben az országban. A kormány gyalázatos és ostoba zsidótörvénytervezete ellen egy kiáltvány félélt szerkesztettem, melyet Móricznak és Bartóknak is elküldtem, hogy aláírják, rajtunk, „fiatalokon” kívül. Ugyanis nem hiszem, hogy avval, hogy egy csomó nyomorult kis zsidót kiszorítanak minden- honnan s beültetnek egy sereg svábot, országunk bajai megoldódnának. (Vida Jenő és társai csak örül- nek a dolognak.) Nagyon örülnék ha a Mester aláírná ezt a nyilatkozatot, melyet valamelyik lapban publikálunk. (Természetesen csak született magyarok írjuk alá.)

Ha valamelyik tétele a szövegnek váltóztatást igényel Ön szerint, mértékadónak vesszük és az *Ön javítása szerint* közöljük le.

Bp. 1938. IV. 9.

Szívességét előre is köszönve maradok
igaz tisztelője és híve Fodor József
Gábor Áron u. 43.”

„Olvastam a Magyar M.E.-höz intézett kitűnő írást. Majdnem minden sorával egyet értek. Szívélyesen üdvözöl Pallavicini György ögróf

1938. április 12. (postabélyegző)

I. Remete u. 16.”^{1 3}

Nemcsak a levelek „záporoztak” Szabó Dezsőre, de most már az újságcikkek, füzetismertetések is. A *Korunk*, az *Erdélyi Fiatalok*, a *Magyar Út*, az *Ungarische Jahrbücher*, a *Magyar Élet* és a *Magyar Nemzet* foglalkozik többször és elemzően a Füzetek tartalmával és sokszor idézgetik Szabó Dezső mondatait, megállapításait. Még olyan folyóirat, mint a *Szocializmus* is, hosszan méltatja a Füzeteket.

Ez Szabó Dezsőnek igazán nagy korszaka. Amikor – 1938. április 26-án – a képviselőház együttes bizottsága nagy többséggel elfogadja a zsidótörvényjavaslatot – Szabó Dezső nekiül és megírja *Az anti- judaizmus bírálat*a című elsodrő erejű tanulmányát. Az ötvenoldalas mű 1867-től tárgyalja a magyar történelmet és *Törvény? Örvény?* című fejezetében mélységesen elítéli a „Nemzet egy rétegének ki- pécézését.” Ugyanakkor kitűnően világítja meg a német veszélyt és a magyar hitleristák összefonó- dását, közös céljaikat:

„Hisz a német kormányhatalom korlátlan irányításában levő németországi sajtó valóságos erotikus ráhajlással védi Nyugat-Gyepű e záptojású Kolumbusát, (nyilván Szalasi nyilasvezérre gondolt. B. B. S.)

^{1 3} Az eredeti levelek az OSZK Kézirattárában.

Most már sok biztatást kap a népi íróktól és Kodolányi János hatalmas, nagyon szép, lelkes cikkel lepi meg 1938. október 23-án a *Magyar Nemzet* hasábjain. „Szabó Dezső visszatért oda, ahol a legvadabb s legdöntőbb harcok kavargognak s íme, teljes fegyverzetével ront rá az ártó szellemekre, melyek Magyarországot fenyegetik. Előadásokat hirdet, ismét elfoglalta helyét az előadói emelvényen. Csillogó szemek figyelnek rá, felszabaduló indulatok dübörögnek felé a kicsattanó tapsorkánból... Szabó Dezső: nomád. Nomád harcos. Nem tűr semmiféle féket, szubordinációt és köteléket... Ő az az ember, akit ha nem volna, föl kellene találnunk. Lehetőségei korlátlanok, mert minden korlátot lerombolt maga körül...” (*Az egyedüljáró*)

1939 májusában – júniusában hármas füzet jelenik meg: 49–50–51. Az oldalszám is példátlan: 224! Szabó Dezső ezzel a produkcióval önmagát tiszteli meg, hiszen június 10-én *hatvan éves*. Hívei is – elsősorban a „Ludasok” – kitesznek magukért: *országgra szóló* ünnepséget rendeznek május 23-án, Dezső napon, a *Városi-színházban*. Az ünnepség rendezője dr. Kardos Ernő (1981-ben Budapesten él.) A műsor rendezője dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház akkori igazgatója. Parádés szereposztásban adják elő Szabó Dezső műveit. Enekkarok teszik ünnepélyessé az estet – és Szabó Dezső is beszél. Szabó Dezső-számot szerkeszt és ad ki a Magyar Élet. Mórincz Zsigmond köszöntője itt is megjelenik, – amit az estélyen olvastak fel – *Ott állok mellette* a címe. Bartók Béla sajátkezűleg írja meg elismerését és jókívánságait. Szabó Dezső – úgy tűnik – újjászületett.

A vaskos hármas füzetben új regénye közlését kezdte meg: *Miért?* címen. Most 160 oldalt közöl belőle, majd a következő kettős számban (52–53. szám) újabb 150 oldalt. És vége. A félbemaradt regényt többé nem folytatja. *Miért?* Nem lehet tudni. A jubileumi ünnepségről szólva ironikus humorizál: *Köszönetet mond „a magas Kormánynak, hogy az ünnepségen részvételével nem okozott bosszúságot...”* (*A Szabó Dezső-ünnep*. 52–53. szám.)

Az új lakás, a József körúton már valódi *Dezső kastély* volt: három tágas szobájával, komfortjával. Új bútorok és új könyvvállványok tették *szabódezsőssé*, otthonossá a lakást. A *13 000 kötetes* könyvtár – valóságos könyvtácaikat képezett. Itt kereste fel Szabó Dezsőt a népi írók kiadója, dr. Püski Sándor 1939 nyarán, hogy a Füzetekben megjelent tanulmányokat könyv alakban megjelentesse. (1981-ben dr. Püski Sándor New York-ban él.)

„Szabó Dezső belement a kiadásba és 4000 pengőt kért. Előlegként 1000 pengőt adtam, de amikor először jártam nála 150 pengőt hagytam ott. A megállapodás: .

Ngs. dr. Püski Sándor úrnak. Bpest.

Eladom Önnek a Szabó Dezső Füzetekben megjelent tanulmányok ötven nyomtatott ívre terjedő részének ötévi magyarnyelvű kiadó jogát. Ön ezért fizet nekem f. év. augusztus 15-én Ezer, f. év. szeptember ötödikén Ezer, f. év. október ötödikén Ezer és december huszadikán Ezer: összesen Négyezer pengőt. A könyvhöz legalább egy nyomtatott ívnyi előszót írok s a korrektúrát és imprimatúrát végzem. Az ötévi kiadó jog a megjelenéshez, vagyis 1939. október havához pontosan öt évre fog megszűnni. Ön a következő napon a könyveket már nem árusíthatja, viszont én a művet rögtön kiadhatom.

Kiváló tisztelettel
Bp. 1939. augusztus 7-ikén
Szabó Dezső (s. k.)

Egyben nyugtázom Százötven (150) pengő előleg átvételét.

Szabó Dezső (s. k.)”

Az egész látóhatár – a címet Szabó Dezső adta, a fülszöveget Kovách Aladár írta – 1939 karácsonyára jelent meg. Három kötetben, összesen *1218* oldalon.

„Először 3000 példányban adtam ki, majd még kétszer. Összesen 9–10 ezer példányban került az üzletkebe. Bary Zoltán főügyész igen jóindulattal kezelte a Szabó Dezső művet, egészen keveset húzott, sőt a második kiadásnál biztatott is, hogy újból ne adjam be a művet, hanem úgy jelentsem meg, mint az első – változatlanul. Így is történt.”

Három héttel *Az egész látóhatár* eladása után – kitört a második világháború. A Ludas Mátyás-füzetek hatodik évfolyama elé – 1939. szeptember 21-én – *Az olvasóhoz* címmel Szabó Dezső, többek között ezt írta: „... a mai véres szemmel leselkedő veszélyek előtt mindenkinek erős fegyvel-

met kell önmagára szabnia. Vannak problémák és igazságok, melyeket ma egyáltalában nem lehet, s vannak olyanok, melyeket csak bizonyos határig lehet tárgyalni . . .”

Ez a korlát rányomja bélyegét a következő füzetekre. Szép és követésre méltó cikket ír a *Szellemi honvédelem-ről, A háború és a magyar szellemi élet problémájáról*, majd roppant érdekes tanulmányokat *Lombik és falanszter* és *A bánya mélye felé* címmel. Ebben az időben főleg a Magyar Nemzet idézgeti a Szabó Dezső-cikkeket, de Móricz Zsigmond is felfigyel: a *Kelet Népe* 1940. június 15-i számában részleteket közöl *A bánya mélye felé* tanulmányból.

A háború második évében Szabó Dezső nagy buzgalommal folytatja önéletrajzát és új sorozatot kezd *Elkergetett istenek* címmel. Ebben a nagy francia forradalom teremtette „új mitológia” istenségeit (Szabadság, Egyenlőség, Testvériség) és a demokrácia, liberalizmus kérdéseit tárgyalja alapos részletességgel. Sok ezekben a füzetekben a másodközlés is. A Magyar Nemzetben először megjelent *Budapesti séták* most ismét olvashatóak; egyre ritkább az új, az aktuális füzetnek készült írás. (Már a *hetedik évfolyamban* tallózunk.)

A *Teleki Pál* öngyilkosságára írt nekrológ teljesen világos: „. . . erre a matematikai képlet tisztaságával beszélő halálra minden magyar lelkében pisztolyt fogott önmagára . . .” (*Teleki Pál*. 1941. május.)

A miniszterelnök halálának oka: tiltakozás a szerződészegés ellen, a náci-német hadosztályok országunkon történő átvonulása ellen, a jobbak lelkében mély megrendülést és kijózanodást jelentett. [A *Teleki*-levél akkor még nem volt ismert.]

A füzetekben közölt – nagyobb lélegzetű – politikai tanulmány közlésére az 1941 júliusi (68.) számban kerül sor: *A döntő probléma* címen.

A nyolcadik (utolsó) évfolyamot Szabó Dezső már 1941 augusztusában elkezdte. Folytatja *A döntő probléma* sorozatot – és előveszi régi, már majdnem elfelejtett novelláit: *Béke, Az örült kunyhó, Tanárok, A fordított kukker* ismét a Füzetek oldalaira kerülnek. Háborús pangás . . .

Akkoriban keresi fel Szálasi Ferenc nyilasvezér, hogy megnyerje ügyének. Berentés Antal, az egyik „Luda”, mesélte el:

„Ott voltam a József körüti lakásában, amikor Szálasi belépett. Mindjárt lelkendezni kezdett: – Mester, ismerem a tanításait . . . ! Mi csecsemők vagyunk önhöz képest . . . !

Szabó Dezső gyorsan válaszolt: – Csecsemőkre nem bízám az országot . . . ! És pár mondat után formálisan kiteszkolta, kidobta Szálasi. Nem csoda, hogy később a nyilasok belőttek az ablakába.”

Az előadásainak színhelye is megváltozik: Mészárosok és hentesek Ipartestülete a Rákóczi-tér 2. szám alatt. Ugyancsak Berentés Antal jegyezte fel: „A nagy német visszavonulás idején, Szabó Dezső bejött a *kopott* terembe és harsányan felkiáltott: Hol vannak a mázolók . . . ? – Hitler eredeti foglalkozására célozva. Azután a háborús események, elsötétítések miatt az előadások is véget értek.”

Szabó Dezsőnek a 78. füzetében még van egy nagy horkanása a „Mélymagyarakhoz”. Az akkori korszak néhány népi írójának volt ilyenfajta kísérlete a magyarság megbontására. Szabó Dezső intelmei megszívlelendők voltak:

„Mélyikém: ne mélymagyarkodj. Olyan nem magyar, és még inkább nem magyar népi dolog ez a saját csodapókságod előtti impresszárióskodás . . .”

. . . Tartsátok becstelen embernek és a magyarság ellenségének azt, aki bármily teendő ellátásánál ezt mondja: – Nem a tehetség a fő, az a fő, hogy jó magyar legyen . . .”

Amilyen váratlanul alapított Szabó Dezső folyóiratot 1934-ben, ugyanolyan váratlanul szüntek meg a Füzetek 1942-ben, a 80. számmal. Ugyanis egy rendelet 1942. július 17-én, korlátozó intézkedéseket hozott a 3 pengőnél olcsóbb könyvek, füzetek előállításával kapcsolatban. (Ez volt az ún. „ponyva-rendelet.”) Szabó Dezső *lélektani lehetetlenségnek* tartotta, hogy minden Füzetnél papírkitalást kérjen. Életrajzában erről így ír: „Júliusban egy bántás ért . . .”

Most, *negyven évvel* az utolsó Ludas Mátyás-füzet megjelenése után, méltán állapíthatjuk meg, hogy a *közíró* Szabó Dezső főműve ez a nyolcvan – egyedül írt, szerkesztett – füzet volt, mely a korba helyezze, feltétlenül a *progresszív* Szabó Dezsőt mutatja be. De a nyolcvan füzet, mint kortörténeti dokumentum, önmagában is *egyedülálló jelenség* a magyar irodalomban, publicisztikában.